

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ АМИА ХОРЛОХ ҮЙЛДЛИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

SITUATION OF SUICIDE IN MONGOLIA

ДХИС-ийн магистрант Б.Алтангэрэл.
University of Internal Affairs of Mongolia,
master's student. B.Altangerel

Хураангуй: Амиа хорлох үйлдлийн талаар дэлхийн болон Монгол Улс дахь нөхцөл байдал, амиа хорлох үйлдлийн төрөл, үйлдлийн арга, тоон үзүүлэлт, тэдгээрт хийсэн дүн шинжилгээ, амиа хорлох үйлдэл хийсэн хүний сэтгэл зүй, зан үйлийн хэв шинж, нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн талаар судалж, цаашид амиа хорлох үйлдээс урьдчилан сэргийлэх арга замыг тодорхойлохыг зорьсон.

Abstract: The situation of suicide in the world and in Mongolia, the types of suicide, methods of suicide, quantitative indicators, their analysis, the psychology and behavioral patterns of people who commit suicide, and the influencing factors are studied. , aimed to identify ways to prevent future suicides.

Түлхүүр үгс: Амиа хорлолт, сэтгэл гутрал, сэтгэцийн эмгэг, амиа хорлохыг завдах, амиа хорлох арга, төрөл

Key words: Suicide, depression, mental illness, suicide attempts, methods and types of suicide

Оршил. Монгол Улс төдийгүй дэлхийн улсуудад амиа хорлох үйлдэл сэтгэл эмзэглүүлсэн асуудал болоод зогсохгүй өнөөгийн нийгэмд ч бид эмзэглэн хүлээн авахаа нэгэнт больж байх ёстой хэвийн үзэгдэл мэт хүлээн авах болжээ. Энэ үзэгдлийг цогцоор нь судалж, урьдчилан сэргийлэх, хүний амь эрсдэхээс хамгаалах үйлдэл амин чухал асуудал болоод байна.

ДЭМБ-ын тайланд дурдсанаар 2001 онд дэлхийн хэмжээнд сэтгэцийн эмгэгтэй хүний тоо 450 сая орчим байсан бол 2017 онд 792 сая хүн буюу нийт хүн амын 10.7% (10 тутмын 1 нь) сэтгэцийн ямар нэгэн эмгэгтэй гэжээ. Үүнээс 284 сая нь сэтгэл түгших, 264 сая нь сэтгэл гутрах эмгэгээр шаналж байгаа талаар тайланд тусгасан.

Үндсэн хэсэг. Амиа хорлох гэдэг¹ нь хэн нэгэн санаатайгаар өөрийн амийг таслах төрх үйл юм. Амиа хорлох болон хорлох үйлдэл хийх нь манай улсын хувьд төдийгүй дэлхийн олон оронд нийгэм эдийн засгийн болон сэтгэц-нийгмийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна. Энэ үйлдэл нь анагаах ухаан, философи, нийгэм судлал, нийгмийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлын нэг болохоос гадна хүн амын дунд нэмэгдэх хандлагатай байгааг олон судалгаанаас харж болно.

Тэгвэл архи, мансууруулах бодисын шалтгаант сэтгэцийн эмгэгтэй хүний тоо 970 сая буюу нийт хүн амын 13 хувийг эзлэж байна. Эндээс харахад дэлхий нийтэд сэтгэцийн эмгэгтэй болон архи мансууруулах бодисын шалтгаант эмгэгтэй хүний тоо жил ирэх тусам өсөн нэмэгдэж байна.

¹<https://mn.wikipedia.org>

АНУ болон Өрнөдийн орнуудад ёс зүйн нээлттэй асуудлууд хэмээх ойлголт яригдах болсон бөгөөд энэ нь мэргэжлийн хүмүүсийн дотор маргаантай асуудлыг үүсгэдэг байна. Тухайлбал амиа хорлох үйлдлийг хуулиар зөвшөөрч болох эсэх талаарх хэлэлцүүлэг зохион байгуулах болсон. Амиа хорлох талаар эртний гүн ухаантан О.Шпенглер² “Амиа хорлолт нь соёл иргэншлийн төгсгөлийн шатны мөхлийг билэгддэг том хотын соёлын үр дагавар бөгөөд энэ утгаараа нэлээд орчин үеийн үзэгдэл мөн” хэмээн тодорхойлсон. Орчин үед амиа хорлох, амиа хорлохоор завдах үйлдлийн шалтгаан сэдэл, нөлөөлөх хүчин зүйлийг судлан тогтоох асуудал нь бие даасан шинжлэх ухааны салбар болтлоо хөгжиж байна.

Хүн амын дундах амиа хорлох үйлдлийг суицид (suicide, fatal suicide), амиа хорлохоор завдах тохиолдлыг парасуицид (parasuicide, non fatal suicide) хэмээн шинжлэх ухааны нэршлээр нэрлэдэг. Амиа хорлох үйлдэл, төрх үйл хэмээх ойлголтонд амиа хорлох бодол үүсэх, төлөвлөгөө зохиох, оролдлого хийх, амиа хорлох гэсэн ойлголт хамаардаг ба өөр хоорондоо харилцан хамааралтай үйл явц юм.

Амиа хорлох бодол гэдэг нь сэтгэц, нийгэм, сэтгэлзүй, биологийн шалтгаанаар амьд явах хэрэггүй, үхэх юмсан гэсэн бодол төрөхийг хэлэх бөгөөд энэ үед хорлох ямар нэг арга сонгоогүй зөвхөн бодол санааны түвшинд байдаг. Амиа хорлох бодол гүнзгийрсэн үед тухайн хүн амиа хорлож болох аргыг өөртөө төлөвлөдөг. Харин тодорхой аргыг сонгосон бол тухайн үйлдлийг хийх боломжтой орчин нөхцлийг хайж, тохироо бүрдсэн үед уг үйлдлээ хэрэгжүүлдэг онцлогтой. Амиа хорлох үйлдэл бүр нь үхэлд хүргэхгүй байж болох бөгөөд үүнийг завдсан хэмээн тооцдог хэдий ч зарим тохиолдолд бусдад үзүүлэх хэлбэрийн үйлдэл байдаг

Э.Дюркгейм амиа хорлох тохиолдлыг анх 1887 онд судалж нийгмийн харилцаа, түүнд оролцох байдлаар нь 3 ангилсан байдаг. Үүнд:

1. Аминч буюу эгоист амиа хорлолт - нийгмээр баримталдаг хэм хэмжээ гажуудан, амьдралд нийцэхгүй хууль, дүрэм, журам олноор батлагдах, нийгмийн халамж дутагдсаны улмаас хувь хүн нийгэм хамт олноос тасран, амьдрал нь утга учиргүй болсон мэт санагдан өөрийгөө амьдралд гарах гарцгүй болсон хэмээн амиа хорлохыг хэлнэ.

2. Хамтач буюу альтруист амиа хорлолт - хувь хүн өөрөө шийдвэр гаргах, сонголт хийх боломж, эрх чөлөө, бие даасан байдлаа алдан хувийн эрх ашиг, сонирхол нь хамтын эрх ашигт захирагдах болсноос хувь хүн тэсвэрлэшгүй байдалд орж амиа хорлохыг хэлнэ.

3. Аноми амиа хорлолт - нийгмийн бүтцийн гэнэтийн өөрчлөлт, эдийн засгийн өсөлт, уналтын улмаас хүмүүс хуучин үнэт зүйлсийн баримжаагаа алдан, шинэ үнэт зүйл нь бүрдэж амжаагүй завсрын үед нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал үүсч, хүмүүс нийгэмд тогтсон хэм хэмжээг мөрдөхийг хүсэхгүй амиа хорлохыг хэлнэ.

Ийм үйлдэл хийж буй хүмүүсийг сэтгэцийн эрүүл мэндийн байдлаар нь харьцангуй эрүүл, сэтгэцийн эмгэгтэй хэмээн 2 ангилж үздэг боловч харьцангуй эрүүл хэмээн үнэлэгддэг хүмүүс нь нийгэм, сэтгэлзүйн тулгамдсан асуудалтай хүмүүс байдаг.

Амиа хорлох үйлдэл хийхэд биологи, нийгэм, сэтгэлзүйн хүчин зүйлс нөлөөлдөг гэж үздэг. Тухайлбал: амиа хорлосон хүмүүсийн удамд урд нь имй үйлдэл хийж байсан хүн байх, эдгэшгүй өвчнөөр өвчлөх, цаг агаарын байдал, ажилгүйдэл, хүн хоорондын харилцаа, сэтгэлзүйн хүчирхийлэлд өртөх, стресс бухимдлаа зөв тайлах, даван туулах чадваргүй байх

² (O.Spengler der Sohnenuntergang in der Abendland)

зэрэг хүчин зүйлс хамаарна. Сэтгэцийн тулгамдсан асуудалтай хүмүүсийн амиа хорлоход хүргэж буй нөхцөл байдлыг шалтгаан гэдэг бол сэтгэцийн эмгэгийн улмаас уг үйлдлийг хийж буй шалтгааныг сэдэл гэж нэрлэдэг. Эмнэлзүйн тохироо бүрдсэн үед сэтгэцийн ямар ч эмгэгтэй хүн амиа хорлож болох боловч сэтгэцийн эмгэгүүд дотроос сэтгэл гутрал, шизофрени, архи болон мансууруулах бодисын хамааралд өртсөн, хүчтэй стрессийн улмаас сэтгэлзүйн гэмтлийн дараах хариу урвал, дасан зохицохуйн хямралд өртсөн хүмүүс илүү амиа хорлох үйлдлийг хийдэг бөгөөд үйлдлийн сэдэл нь өвчний байдлаас хамааран харилцан адилгүй байдаг.

Амиа хорлоход насны байдал нөлөөлдөг бөгөөд хувь хүний насны үечлэл бүрд харилцан адилгүй сэтгэлзүйн тааламжгүй нөлөө үүсч байдаг. Тухайлбал хүүхэд амиа хорлох үйлдэл хийхэд гэр бүлийн хүмүүжлийн өв тэгш бус байдал, бага насны сэтгэлзүйн гэмтэл, амиа хорлосон хүмүүсийг дуурайх (даган дуурайх сэдэл, Вертерийн хамшинж) сэдэл нөлөөлдөг бол бага насандаа хүчирхийлэлд өртөж байсан ялангуяа бэлгийн хүчирхийлэлд өртөгсөд (14.8%) амиа хорлох эрсдэл өндөр байдаг³ гэсэн судалгаа байна.

Хүүхэд насны биемахбод, бэлгийн хүчирхийллийн улмаас хүүхдэд сэтгэл гутрал, сэтгэлзүйн гэмтлийн дараах хариу урвал, сэтгэл түгшилт үүсч амиа хорлох бодол үүсэх буюу тийм эрсдэлд оруулдаг⁴.

Амиа хорлох үйлдлийн хэлбэр нь өөрийгөө боомилох, өндрөөс үсрэх, амин эрхтэн рүүгээ хутгалах, галт зэвсэг ашиглах, өндөр хүчдэлд цохиулах, усанд живэх, хөдөлгөөнд оролцож буй тээврийн хэрэгсэл доогуур санаатайгаар орох, хортой эм, химийн бодис, хий ашиглах зэрэг олон төрөлтөй ба улс орны ёс заншил, байгалийн орчин, тогтоц зэрэг онцлогоос хамаардаг.

Судалгаанаас үзэхэд сэтгэцийн хувьд харьцангуй эрүүл болон сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүсийн амиа хорлох хэлбэр нь адил байдаг гэж үздэг ба ихэнх тохиолдолд ганцаараа амиа хорлодог.

зарим тохиолдолд хоёр ба түүнээс дээш хүн урьдчилан үгсэн тохиролцож, төлөвлөж амиа хорлох явдал байдаг. Үүнийг хамтарсан амиа хорлолт гэдэг. Өөрөө амьдрах аргагүй болсон эсвэл ойр дотны хүмүүс нь зовж шаналж байна гэж итгэл үнэмшилд автаж ойр дотныхоо хүмүүсийг хорлож (гомицид- бусдыг алах), дараа нь өөрийгөө хорлох (суицид) үйлдэл хийхийг хамтарсан амиа хорлолт гэсэн нэр томъёогоор илэрхийлдэг. Энэ нь сэтгэцийн эмгэгтэй, ялангуяа сэтгэл гутралтай өвчтөнүүд үйлдэх эрсдэл өндөртэй гэж үздэг.

Амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэх хамгийн гол арга нь тухайн хүний тулгамдсан асуудлыг илрүүлэх, эмнэлзүйн ярилцлага хийх, асуудлыг шийдвэрлэхэд туслах зэрэг зан төлөвт нөлөөлөх явдал юм.

Ийм төрлийн хүмүүс нь амиа хорлох бодол, төлөвлөгөөгөө бусдаас нуудаг ба амиа хорлож болзошгүй сэтгэцийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудалтай хүмүүст танин мэдэхүй, төрх үйл, сэтгэл хөдлөлийн өөрчлөлтүүдээр илэрдэг гэж үздэг. Тухайлбал:

- Танин мэдэхүйн өөрчлөлт нь – ирээдүйд итгэх итгэлгүй, өөрийгөө бусдаас доогуур үнэ цэнэтэй, бусдад тус дэм үзүүлж чадахгүй, эд хөрөнгөгүй, гэр бүл нийгэмдээ хэрэггүй хүн, амьдрал утга учиргүй болсон гэх мэт буруу итгэл үнэмшил төрөх

³ (John. M Grohol. 2008).

⁴ (Mehmet Eskin. 2012).

- Төрх үйлийн өөрчлөлт нь – нийгмийн дунд биеэ авч явах байдал нь өөрчлөгдөх, дасан зохицох чадвар муудах, сэтгэлийн бухимдлаа тайлах гэсэн шалтгаар архи, мансууруулах бодис хэрэглэх, найз нөхдөөсөө хөндийрөх, хэн нэгэнд захиас сургаал хэлэх, бусдад түрэмгий төрх үйл гаргах, нийгмийн хэв журам зөрчих зэрэг шинжүүдээр
- Сэтгэл хөдлөлийн өөрчлөлт нь - уурлаж бухимдах, гуниглах, хэн нэгнийг үзэн ядах, тулгамдсан асуудлаа даван туулж чадахгүй болсон мэт мэдрэмж төрөх, айдас түгшүүр төрөх зэрэг шинжүүдээр тус тус илэрдэг.

Харин сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүст сэтгэцийн эмгэгийн шинж тэмдэг, хамшинжээс хамааран харилцан адилгүй шинжүүд⁵ илрэх бөгөөд 28 хамшинжийн жагсаалтыг батлан практикт мөрдлөг болгон ашигладаг.

ДЭМБ-ын 2014 оны “Амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлье” тайлангаас үзвэл өнөөгийн байдлаар дэлхийд 800000 хүн амиа хорлодог бөгөөд дунджаар 40 секундэд нэг хүн амиа хорлодог гэсэн үзүүлэлт байна. Дэлхийн амиа хорлолтоос урьдчилан сэргийлэх олон улсын холбоо нь (International Association for Suicide Prevention- IASP) жил бүрийн 9-р сарын 10-ны өдрийг амиа хорлолтоос урьдчилан сэргийлэх өдөр болгон, тодорхой уриан дор олон улсын түвшинд тэмдэглэдэг⁶.

Амиа хорлолт нь бага болон дунд орлоготой орнуудын түвшинд өндөр байгаа төдийгүй 15-29 насныхны нас баралтын шалтгааны хоёрдугаарт амиа хорлолт орж байгаа⁷ нь анхаарал хандуулах асуудлын нэг болсон гэж дүгнэж байна. ДЭМБ-ын 2012 оны судалгаанаас үзэхэд эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 2 дахин илүү амиа хорлож байна

Амиа хорлолтын улмаас нас барах тохиолдол нь дэлхийн хүн амын нас баралтын 1.4%, нас баралтын шалтгааны 15-рт эрэмбэлэгдэж байгаа нь өндөр хувь эзэлж байна. Дээрх тайлангаас үзэхэд аль ч улсад хамгийн их хэрэглэдэг арга нь өөрийгөө боомилох (50%), галт зэвсгээр өөрийгөө хөнөөх (18%) аргууд байна. Галт зэвсэг хэрэглэж амиа хорлох тохиолдол нь АНУ зэрэг өндөр хөгжилтэй орнуудад их байдаг бол хөдөө аж ахуй сайн хөгжсөн орнуудад хөдөө аж ахуйд хэрэглэдэг химийн бодисууд ялангуяа пестицид хэрэглэх, Гонг-Конг, Хятад, Сингапур зэрэг өндөр барилга бүхий улс орнуудад өндрөөс үсрэх, угаартах, химийн бодисын холимог хэрэглэх (Япон) зэрэг аргуудыг илүүтэй хэрэглэдэг.

Судалгааны дүнгээс үзвэл амиа хорлох нь ядуурал, дайн байлдаан, ялгаварлан гадуурхалт, эмнэлгийн тусламжийн хангалтгүй байдал, хүмүүсийн харилцааны зөрчил, сэтгэцийн эмгэг, архи мансууруулах бодисын хортой хэрэглээ, хүчтэй өвдөлт бүхий архаг өвчнүүд нөлөөлдөг болохыг тогтоожээ. Амиа хорлоход хүргэдэг сэтгэцийн өвчнүүдийн дотор сэтгэл хөдлөлийн эмгэг (12%), архины хамааралд орох (7%), шизофрени (5%) зэрэг нь ихэнхи хувийг эзэлдэг.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас амиа хорлох тохиолдлыг бууруулах зорилгоор 2013-2020 он хүртэл Сэтгэцийн эрүүл мэндийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулсан бөгөөд 2020 он гэхэд 10% бууруулна хэмээн төлөвлөсөн. 2010 онд АНУ-д галт зэвсгийн хэрэглээнд хяналт тавих, тээврийн хэрэгсэлд ашигладаг химийн бодист хяналт тогтоох, хүн амд

⁵ Эрүүл Мэндийн Сайдын тушаал. Сэтгэцийн эмгэгтэй хүний эмчилгээ, үйлчилгээ, түүнд хяналт тавих журам. УБ.,2014. 180 дугаар тушаалын хавсралт.

⁶ Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын тайлан. УБ.,2014. 29 дэх тал.

⁷ Хүүхдийн эрүүл мэнд, сэтгэц. УБ.,2019. Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. 45 дахь тал.

сэтгэл зүй- сэтгэл заслын тусламж үйлчилгээ үзүүлсний үр дүнд амиа хорлолтыг 20%-аар бууруулсан. Амиа хорлох тохиолдлыг бууруулахад тусгайлсан бодлого, хөтөлбөр шаардлагатай байгаа бөгөөд өнөөгийн байдлаар амиа хорлох үйлдлийг бууруулах асуудлыг тусгасан ямар нэг баримт бичиг боловсруулсан 50 орон байгаагаас 7 улс нь үндэсний хөтөлбөртэй байна. Манай улсад 2012 оны байдлаар амиа хорлох тохиолдол 100.000 хүн амд 15.5 тохиолдол байгаа нь дэлхийн дунджаас (11.4) дээгүүр байжээ⁸.

ДЭМБ-ийн 2022 оны мэдээнээс үзэхэд Монгол улс 2018 онд амиа хорлох тохиолдлын тоо 100.000 хүн амд 18.67 гэж мэдээлсэн байна. Өөрийн орны судлаачдын судалгаанаас үзэхэд ДЭМБ-ийн санхүүжилтээр 2013 онд ЕБС-ийг түшиглэж хийсэн судалгаанд Монгол Улсын 13-17 насны өсвөр насныхан сүүлийн 1 жилийн дотор 23 хувь нь амиа хорлох талаар бодож үзсэн бол 9.3 хувь нь амиа хорлох оролдлого хийсэн өөрөөр хэлбэл 4 хүүхэд тутмын 1 нь амиа хорлох бодолтой байгаа бол ойролцоогоор 10 хүүхэд тутмын 1 нь амиа хорлох оролдлого хийгээд үзсэн байна. Эндээс харахад хүүхэд өсвөр насныхны дунд амиа хорлох эрсдэл өндөр байгааг харуулж байна.

Жилд дунджаар 400 орчим хүн амиа хорлож байгаагаас гадна өсвөр насны хүүхэд болон 29 хүртэлх насны залуусын дундах амиа хорлолт жил бүр өссөөр байгаа нь бүх талдаа анхаарлаа хандуулах нөхцөл бий болж байгааг судалгааны дүн харуулсан⁹.

Сурагчдын дунд явуулсан судалгаагаар, сүүлийн 12 сарын хугацаанд амиа хорлох талаар нухацтай бодож байсан гэж хариулсан нь судалгаанд хамрагдагчдын 26.1 хувь, амиа хорлохыг завдаж байсан гэж 10.7 хувь нь хариулсан¹⁰.

Дүгнэлт

- Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагаас гаргасан амиа хорлолтын тоо хэмжээг харуулсан 2017 оны тоо баримтаар Монгол Улс 100,000 хүн тутамд 28.1 амиа хорлодог гэжээ. Энэ үзүүлэлт нь дэлхийн индексээр өндөр түвшинд байгаагийн илрэл юм.
- Монгол Улсад амиа хорлосон, хорлох оролдлого хийсэн тохиолдлын тархалтын судалгаа 3 удаа хийгджээ.
- Амиа хорлох үйлдлийг бодитой бүртгэгдэх боломжтой гэдгийг дэлхийн ихэнх улс хүлээн зөвшөөрч байна. Энэ үйлдэлд хэрэглэсэн арга нь тухайн хүний амь насанд аюул багатай үед эмнэлэгт хандахгүй, эмнэлгийн тусламж авдаггүйтэй холбоотой бүртгэлээс гадна үлдэх, нуугдмал байдалд байх явдал байсаар байна.
- Амиа хорлох үйлдэл хийсэн хүмүүсийн 50%-иас дээш хувь нь амьдралын боломж муу, ядуурал, ажилгүйдэл, боловсролын түвшин доогуур байх тохиолдол харьцангуй их байна. Өсвөр насны хүний эцэг, эхийн хараа хяналт дутмаг, ерөнхий боловсролын сургуулийн орчинд тэдэнд ялгавартай хандах, гадуурхах, доромжлох, дээрэлхэх, тэгш бус хандах зэрэг байдал нь амиа хорлох шалтгаан, нөхцөл болж байна.

⁸З.Хишигсүрэн, Д.Оюунсүрэн, Г.Цэцэгдарь, С.Бямбасүрэн, Най.Туяа. Монгол Улсын хэмжээнд амиа егүүтгэсэн, амиа егүүтгэх оролдлого хийсэн тохиолдлыг судалсан судалгаа. УБ.,2003-2008. 36 дахь тал.

⁹ Монгол Улсын Ерөнхий прокурорын газар. Судалгааны тайлан. УБ.,2017. 12 дахь тал.

¹⁰ Монголын Үндэсний телевиз. Шууд нэвтрүүлэг. УБ.,2023. 12 сарын 17-ны өдөр.

- Гэр бүлийн гишүүдээ сэтгэлийн хямралд оруулахгүй байх, тэдэнтэй байнга харилцан ярилцаж нээлттэй байх, тэдний хэрэглээ, найз нөхдийн хүрээлэл, хүсэл сонирхолыг ажиглаж, хянаж байх, сэтгэл зүйчид хандаж тогтмол зөвлөгөө авах нь энэ төрлийн үйлдэл хийхээс урьдчилан сэргийлэхэд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Санал

- Ерөнхий боловсролын сургуулийн хичээлийн хөтөлбөрт сэтгэл зүйн хичээлийг суралцагчийн түвшингээс хамаарч үе шаттай зохион байгуулж хэвших, байнга ярилцдаг байх. Дээрх арга туршлагыг хэрэгжүүлсэн Япон улсад гэхэд сүүлийн хоёр жилийн хугацаанд амиа хорлолт 18 хувиар буурсан гэх мэдээлэл бий.
- Монгол Улсын хэмжээнд амиа хорлох оролдлого хийсэн болон амиа хорлосон тохиолдлыг бүртгэх ажиллагааг нэгдсэн сүлжээтэй болох
- Судалгааны үр дүнд суурилсан тусламж үйлчилгээг зохион байгуулах, утсаар зөвлөгөө өгөх тогтолцоог боловсронгуй болгох
- Гэр бүлийн, үе тэнгийнхний дарамт, хүчирхийллийг бууруулах
- Сэтгэл зүйн тусламж үйлчилгээг өргөжүүлэх, чанарт анхаарах, орчин үеийн арга техникүүдийг нэмэгдүүлэх, эмч, сэтгэл зүйчийн тоо, цалин, нийгмийн баталгааг нэмэгдүүлэх шаардлага байна.

Ашигласан эх сурвалж:

1. З.Хишигсүрэн, Д.Оюунсүрэн, Г.Цэцэгдарь, С.Бямбасүрэн, Най.Туяа. Монгол Улсын хэмжээнд амиа егүүтгэсэн, амиа егүүтгэх оролдлого хийсэн тохиолдлыг судалсан судалгаа. УБ.,2003-2008.
2. O.Spengler. der Sohnenuntergang in der Abendland.Hbg. 2004.
3. John. M Grohol. L.,2008
4. Mehmet Eskin. YN.,2012
5. Эрүүл Мэндийн Сайдын тушаал. Сэтгэцийн эмгэгтэй хүний эмчилгээ, үйлчилгээ, түүнд хяналт тавих журам. УБ.,2014. 180 дугаар тушаалын хавсралт.
6. Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын тайлан. УБ.,2014.
7. Хүүхдийн эрүүл мэнд, сэтгэц. УБ.,2019. Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл.
8. Монгол Улсын Ерөнхий прокурорын газар. Судалгааны тайлан. УБ.,2017.
9. Монголын Үндэсний телевиз. Шууд нэвтрүүлэг. УБ.,2023. 12 сарын 17-ны өдөр.
10. <https://mn.wikipedia.org>